

NÉMEDI GUSZTÁV

Tisza István szellemiségének családi gyökerei

ABSTRACT

In his essay Gusztáv Némedi is discussing the personality of István Tisza. He argues that the upbringing and education of the young István Tisza had great impact on his later political career. His early education is characterized by two notions. On the one hand the reformed, puritan faith, and on the other hand the liberal political views of his father.

The author highlights the fact that the young Tisza was born into a devoted reformed family. His father Kálmán Tisza held several important positions in the Reformed Church of Hungary. His mother was Degenfeld – Schomburg Ilona; whose parents were great supporters of the Reformed Church too. Therefore religious education played key role in his early years.

Gusztáv Némedi unfolds the religious background of István Tisza' education. Until the age of 12 István Tisza received home education. The family consciously tried to choose private educators from the Reformed College of Debrecen. The most notable ones were the talented young teachers Kálmán Géresi and Nagy Ferenc. After his private education he went to study to the Reformed College of Debrecen and also spent years in Germany.

Czeglédi Péter Pál

Egy ember szellemiségének gyökereit feltárni és bemutatni soha sem egyszerű. Kutatni és megérteni azokat a láthatatlan lelki folyamatokat és eszmeiséget, melyek a tettek háttérében indítékként meghúzódnak, nagy próbatétel mindenki számára. Idővel egyre közelebb kerülhetünk ugyan az igazsághoz, de azt a maga teljességében megérteni soha nem leszünk képesek. A tényeket könnyebb leírni, mint az összefüggéseket megfejteni. Amikor pedig a külső körülmények hatására belső indítékok változásával kell számolni, a feladat még nehezebb.

Egy, a magyar történelemben olyan meghatározó szerepet betöltő, és sajnos sokak számára máig méltatlanul megosztó személyiségnek tartott államférfi eszmeiségét megismertetni, mint amilyen Tisza István, mindenképpen nagy felelősséget követel meg az erre vállalkozótól. Azonban az ő esetében megkönnyíti ezt a feladatot az a megállapítás, miszerint Tisza egész szellemisége, ideológiai és hitbeli meggyőződése egészen fiatalon kiforrott, egy teljes rendszerré állt össze a számára, és nézeteit apróbb kiigazításokat kivéve semmilyen körülmények között nem váltogatta, pedig nagy idők tanúja volt, hanem élete végéig ebben a szellemiségben élt és szolgált hazáját, egyházát.

„Az ifjúkori levelekből nemcsak az ifjú Tisza Istvánt lehet íme megismerni, hanem az egész Tisza Istvánt. Ő valóban 'semper idem' volt.”¹

A fiatal Tisza eszmeisége szinte semmiben nem tér el a már közéletben felelőséggel politizáló államférfi eszmeiségétől. Ez annak bizonyítéka, hogy nagy tehetséggel megáldva egészen fiatalon már éretten tudott gondolkodni, valamint képes

¹ SZENTPÉTERI: Tisza István ifjúkori levelei, 65.

volt a dolgok összefüggését kutatni és meglátni, azokból helytálló következtetéseket levonni. Amit pedig helyesnek gondolt, amellet kész volt mindvégig kitartani. Tiszára mindig jellemző volt az alapos utána járás, vagyis nem szolgai módon tette magáévá a közvetített ismereteket, hanem meg akarta érteni és vizsgálni a dolgokat, és amit az igazsággal összeegyeztethetőnek tartott, saját mérlegelése szerint igaznak és helyesnek gondolt, abban megingatni soha nem lehetett. Mindez már a fiatal Tiszára is igaz volt. Ez a tulajdonsága egyrészt tiszteletet váltott ki sokakból, mert követendő erkölcsi magatartást mutatott az ő korában, azonban ellenfeleiben mérhetetlen ellenszenvet és gyűlöletet keltett. Ebből következően a nagy hatást kiváltó államférfi szellemiségének gyökereit neveltetésében és tanulmányaiiban találhatjuk meg igazán, azokban a személyekben és eszmeiségekben, amelyek abban az időben hatottak rá és formálták gondolkodását.

Tisza szellemiségének két tényezője van: eszmei és lelki, vagyis ideológiai és hitbeli meggyőződés, amely azonban soha nem választható el egymástól. Mindkettő szorosan rányomta bélyegét a másikra, hiszen egymás mérlegén is megvizsgálta azokat. Amiben hitt, azt meg is akarta érteni, de soha nem tartotta nagyobbak az emberi gondolkodást, észt annál, akiben hitt. Időbeli eltolódás nélkül neveltetése és tanulmányai során egyszerre fejlődik ki benne az eszmei és hitbeli elköteleződés.

„Beöthy Zsolt, az első Tisza emlékbeszédben, halála első évfordulóján, Tisza egész tanulmányi pályáját jellegzetesen vázolta ezzel a mondattal: „Debrecenből német egyetemre indult.” Nevelésének e két faktora nyomta rá bélyegét egész képzettségére: a puritán egyszerűség, a mély hazafiasság és valláserkölcsi gondolkodás innen, a német „pihenést nem ismerő munkaöszton, lelkiismeretesség, kötelességérzet, kérlelhetetlen szigor” pedig onnan származik.”²

Tisza szellemiségét kutatva tehát nem pusztán ideológiai, szellemtörténeti hatásokat kell keresni, hanem azt a lelki valóságot is, amely elválaszthatatlan része volt egész személyiségének. Neveltetése és tanulmányai során mindkét ismeretszerzés, a tudományos és a hitbeli is egyaránt hangsúlyos volt, és szinte egyszerre szilárdult meg benne az az ideológiai és vallásos meggyőződés, amely jellemezte őt.

Mostani írásomban Tisza István Geszten, a családi légkörben történő neveltetését ismertetve azokat a hatásokat igyekszem bemutatni, melyek meghatározóak voltak későbbi jellemére és eszmeiségére.

A geszti otthon

Egyik legfontosabb személyiségformáló tényező egy ember életében a családi háttér, légkör, amely kitörölhetetlenül rányomja bélyegét jellemére. A geszti otthon nemzedékek során kialakult szellemisége, amelyben Tisza István felnőtt, meghatározó volt egész életében. Valóban „jellemformáló kohó” volt a számára. A család mindennapi bensőséges élete csak azon kevesek előtt vált igazán ismertté, akik

² VERZÁR: Tisza és a Debreceni Egyetem, 8.

szorosabb szállal kötődtek a Tiszákhoz, s így szinte már családtagoknak számítottak.³ Az ő beszámolóikból tudható, hogy milyen volt a geszti kastély légköre.

A Tiszák otthonát a puritánság, a hivalkodást kerülő életforma, de a családtagok egymás iránt érzett nagyon szeretetteljes, bensőséges viszonyának, valamint az ősök és a családi hagyományok mély tiszteletének szellemisége töltötte be. Tisza István nemcsak felnőtt ebben a légkörben, hanem évtizedekkel később családfővé válva maga is megőrizte azt a geszti kastélyban. A fényűzést elutasító, de a munkát megbecsülő és szigorú erkölcsiséget megkövetelő puritán életszemléletet, amely mindig jellemezte őt, családi örökségként szívta magába.

A szülők

Tisza rajongásig szeretett édesapja maga is ebben a szellemiségben élt, példát adva legidősebb fiának, hiszen a népszerűséget soha nem tartotta fontosnak, sokkal inkább a közösség javának szolgálatát. Miniszterelnökként sem használta fel hatalmát vagyongyarapításra, vagy címek és egyéb rangok gyűjtésére. Tisza Kálmán testvére megítélése szerint:

„Nagylelkű, határozott, józan és szellemes, és nem szeret feltűnést kelteni erényeivel. Éles eszű, nemes szívű és minden jó tulajdonsága megvan, amilyen egy igazi magyar kell legyen, nemes és művelt...nem sokat fenyegetőzik, hanem tesz is...egy határozott és erős karakterre mutat...Anélkül, hogy fősvény volna és lévén nagyon lojális, nem akarja a nagyurat játszani a saját kárára és nagyon tevékeny lévén nem túl kényelemszerető arra, hogy saját számításait megcsinálja.”⁴

Schmidt Henrik, aki nevelőként került Gesztre a múlt század fordulóján, így jellemezte őt: „Mindenkire iránt jóságos, megállapodott bölcsességű, nyugodt és csendes modorú ember volt.”⁵ Tisza István édesanyja, Degenfeld–Schomburg Ilona méltó társa volt Tisza Kálmánnak. Ugyanolyan puritán szellemben nevelkedett és élt, mint férje, a család összetartása és mindennapi életének szervezése kitöltötte idejének nagy részét. Rendkívül művelt és jószívű volt, aki számos karitatív tevékenységben is aktív szerepet vállalt, így Budapesten, ahol férje kormányfői tisztsége miatt sokat tartózkodtak, csak a „*Jó szív*” megnevezéssel illették. A szülők jellemvonásaiból sok Tisza Istvánra is jellemző volt. Határozott, következetes, a hiúságokat elutasító, a próbatételeket, feladatokat vállaló, erkölcsös személyiség volt, ahogyan édesapja, s nagyon jóságos is tudott lenni, az egyszerű emberek ügyét is felkaroló és jóindulattal kezelő, ahogyan édesanyja. Mérheterlen tisztelettel és szeretettel viseltetett mindig szülei iránt, amelyet igyekezett is kimutatni. Szívesen vette társaságukat, igazi bensőséges kapcsolat volt közöttük, és ez az erős kötődés formálta az ő jellemét. Példaképként tekintett rájuk.

³ Mint például a helyi református lelkészek, vagy az ifjak tanítói: Géresi Kálmán, Nagy Ferenc, Schmidt Henrik vagy Pokoly József, akik közül a két utóbbi saját visszaemlékezéseit is megírta a Tisza családról.

⁴ KOZÁRI: Tisza Kálmán családjáról, 15–16.

⁵ SCHMIDT: Tisza István boldog éveit, 19–20.

A Tisza család református kegyessége

A család mindig büszke volt reformátusságára. Tisza István szülei is nagyon komolyan vették hitüket. A hit megélése nemcsak a vasárnap megtartásában nyilvánult meg, hanem a mindennapok természetes része volt, hogy a család annak szellemiségében élte hétköznapjait is. A helyi református lelkeszt mindig megbecsülték a kastélyban, szinte naponta találkozott a családdal, és beszélgetett velük egyházi teendőkről és bizonyára hitbéli kérdésekről is. Ez a rend Tisza István idejében is megmaradt Geszten, aki mindig is nyitott volt a teológiai eszmecserére, és erre az ő korában bőven nyílt lehetőség. Ezt a megállapítást megerősíti a ma még élő Tisza dédunokák emlékezete arról, amit személyes találkozásunkkor Debrecenben nekem mondtak, miszerint Tisza István kedvelte a lelkesekkel való beszélgetést, és egy-egy ilyen alkalommal sokszor fejből idéztek a Szentírásból.

A Tiszáknak azonban nemcsak a saját hitéletükre volt gondjuk, hanem az uradalom szolgáloinak, cselédeinek és a falu lakóinak lelkeségére is gondot viseltek. Azon túl, hogy nagyban támogatták a geszti református egyházközséget, mert földbirtokosként ezt kötelességüknek érezték, nemcsak megkövetelték a hit megtartását és a keresztyén életvitelt, hanem ebben személyes életükkel példát adtak a helyieknek és a birtokon dolgozóknak. A Tiszák református hitének megnyilvánulásaként értelmezhetjük mindenkori igyekezetüket, amellyel a környék szegényeinek hathatós segítségét nyújtottak, és személyes ügyeiket felvállalták.

Tisza István családjának mindkét ága nagy érdemeket szerzett a tiszántúli reformátusság szolgálatában is. Anyai nagyapja, Degenfeld Imre a tiszántúli egyházkerület főgondnoka volt több mint 20 évig, akinek nevéhez köthető a Debreceni Református Kollégium épületének újjáépítése, valamint több református templom felújítása. Apai ágon a családfők egymás után töltötték be a nagyszalontai egyházmegye főgondnoki tisztét, de édesapját emellett 1867-ben, a kiegyezés évében a dunántúli egyházkerület főgondnoki tiszttségére is megválasztották. Feladatukat mindannyian egyházuk iránti igazi elkötelezettséggel végezték. Ez a szolgálat családi tradícióként hozzátartozott a geszti kastély szellemiséghez.

Tisza István ebben a légkörben nevelkedett. Természetes volt tehát számára, hogy maga is világi tisztségviselőként szolgálja egyházának ügyét. Egészen fiatalon már tevékeny szerepet vállalt a református közéletben, majd édesapja örökébe lépve előbb egyházmegyei, később egyházkerületi főgondnok lett.⁶ Egyházi szolgálatát így jellemezte Antal Géza dunántúli püspök:

„Apa és fiú az általános egyházpolitikai mezőkön teljesen azonos elveket vallottak. Békés megértés és együttműködés a különböző egyházakkal, a belső hitélet minél erőteljesebb kiépítése: ez volt mindkettőnek irányító jelszava és ennek adott mindkettő ismételtlen kifejezést, s különösen meggyőző erővel Tisza István több főgondnoki megnyitójában, amikor a felekezeti széthúzás első jelei mutatkoztak. Óva intett attól, hogy a gyűlölködésre hasonló gyűlölködéssel válaszoljunk, mert

⁶ 1883-tól a Nagyszalontai Egyházmegye aljegyzője, majd 1885-től tanácsbírája, 1902-től pedig főgondnoka; valamint 1907-től a Dunántúli Egyházkerület főgondnoka; a Konvent világi képviselője, illetve számos protestáns egyesület tagja

mindennél többre értékelte a nemzeti egységet és a széthúzás helyett a különböző társadalmi osztályok és felekezetek összefogását. Ha csodálatos volt Tisza Kálmán tájékozottsága egyházi ügyeink felől, még csodálatosabb volt az a minden kis részletbe való elmerülés, amely Tisza István főgondnoki működését jellemezte.⁷

Látható, hogy Tisza István családi neveltetésénél fogva kapott indítást a magyar reformátusság ügye iránti elköteleződésre, amelynek irányultságát is édesapja eszmeiségéből merítette. Az a szál, amellyel egyházához kötődött, a családi otthonig vezethető vissza. De szolgálatát nemcsak a családi hagyomány szerint, pusztán kötelességtudatból vállalta, hanem szívbeli elkötelezettségből, egy hitét komolyan vevő, megtért ember lelkiismeretes, tiszta indulatából végezte. Egyháza iránti szeretete személyes hitéből eredt, és ez táplálta benne azt a meggyőződést, hogy az egyház szerepével korának feladatai és problémáinak megoldásai között komolyan számoljon.

A politikai elköteleződés gyökerei

Tisza az emberi jellemén és hitbeli meggyőződésén túl a geszti otthonban szívta magába azt a politikai irányultságot, amely mellett élete végéig következetesen és szilárdan kiállt. Tisza Kálmán geszti kastélya ugyanis a politikai élet egyik központjává vált, miután a perszonaluniót elfogadó, de a birodalom másik felétől függetlenséget követelő balközép irány vezére lett. A család csak az országgyűlések alkalmával tartózkodott Pesten, azok szünetében Geszten töltötte mindennapjait. A geszti kastély ilyenkor a politikai cselekvések, alkudozások megbeszélésének színtere lett. A gyermek István természetesen nem volt bevont tagja a beszélgetéseknek, de a házban zajló események önkéntelen szemlélője. „A gyermek Tisza Istvánról tudunk annyit, hogy észbeli tehetségei korán fejlődtek és erős megfigyelési hajlamok mutatkoztak benne.”⁸ – írja a későbbi államférfiről egyik elkötelezett híve, amelyet mások is megerősítenek.⁹ Így érdeklődése és megfigyelései által megértette azt, ami édesapjában ez években megérelődött, hogy a kiegyezés elfogadása és fenntartása az egyetlen lehetőség a magyarság számára, hogy az európai erőviszonyok és a hazai állapotok között megőrizze politikai vezető szerepét a Kárpát-medencében, és azt saját gazdasági és modernizációs gyarapodására, és ezáltal politikai és kulturális megerősödésére használhassa fel. Mindehhez pedig a Deák Ferenc-i liberális eszme adta a legmegfelelőbb keretet. Tisza István előtt zajlott le az a lelki folyamat, amely édesapját a kiegyezés támadójából annak elfogadjává és végül kormányfőként szilárd támogatójává tette. Tisza Kálmánban „mélyen élt az a meggyőződés, hogy csak a liberális politika felel meg a humanizmus és a modern kultúra követelményeinek”¹⁰, hiszen ő a 48/49-es nemzedék tagja volt, és ehhez társult későbbi lojalitása a kiegyezés rendszeréhez. Érettsége folytán Tisza István

7 BARABÁSI: Tisza István liberalizmusa és szociális érzése, 105.

8 HORÁNSZKY: Tisza István és kora, 41.

9 SCHMIDT: Tisza István boldog éve, 26.

10 i. m., 20.

hamar leszűrhetette édesapja elvi elkötelezettségének tapasztalatait, és ezt megértve, ésszerűen megvizsgálva már egészen fiatalon magáévá tette. Ifjúkori levelei erről tesznek bizonyosságot. Liberális szellemisége és a dualizmus rendszerének támogatása, vagyis ideológiai beállítottsága a geszti otthon szellemiségében gyökereznek. Tisza liberalizmusa nemzeti volt, azt tekintette a legmegfelelőbb irányzatnak a magyarság jövője szempontjából, de csak annyira volt liberális, amennyire a nemzeti érdek azt megkövetelte. A dogmatikus elvhűséget a politikai irányzatban is elvetette, ahogyan a vallásban is.

A nevelés módszere a geszti kastélyban

Mindezek a hatások, amelyek otthon érték a fiatal Tisza Istvánt, azért is jártak életre szóló következményekkel, mert „Tisza Kálmán ... családjában a gyerekek úgy nőttek fel, hogy a szüleik nem egy elzárt világban éltek és ők nem voltak száműzve a gyerekszobába ... a XIX. században ez még egyáltalán nem volt természetes.”¹¹ A családi légkör kialakításában, amelyet a puritán életszemlélet, a református egyház és a magyar nemzet iránti elkötelezettség jellemzett, nagy hatással volt az a református szellemiség, amely ott volt a Tiszák lelkében, és amelyet a debreceni kollégiumban kaptak, hiszen ott tanulhattak, annak lelkiségében nevelkedtek. Ebben élte a geszti kastély a mindennapjait. Ennek a debreceni szellemiségnek jellemzője a nevelés, a képzés fontossága is, amelyre a Tiszák mindig nagyon odafigyeltek.

A gyermekek neveltetése, képzése mindig is lényeges volt a Tisza családban. A tanulás az életre és a feladatra való felkészítés volt, amelyre mindig kényesen odafigyeltek, hogy megfelelően felvértezve állhassanak a nemzet és az egyház szolgálatába.

„...A geszti otthonban minden úgy volt elrendezve, hogy nemcsak a család életének anyagi feltételeit s társadalmi szerepe fenntartásának s fokozásának érdekeit szolgálta, hanem bennük a növekedő, a serdülő sarjak, csemeték, a jövő nemzedék nevelésének öntudatos nevelő munkája is rendszeresen, meghatározott életelv s világszemlélet szerint, biztos kezekkel kitűzött irányban folyt. Sőt azt lehetne mondani, hogy ebben az otthonban a mindennapi életnek minden munkája egyenesen a család nevelési rendszerét, céljait, munkáját is szolgálta. A Tisza család eszménye szerint való nevelést..., jóformán maga a család végezte, egy több nemzedéken keresztül megszokott, jól bevált rendszer szerint, szinte már öntudatlanul, ösztönösen. Itt már csak némi felügyelet miatt s bizonyos tudományok rudimentáinak közlése végett volt idegen segítségre szükség, miután erre a család nagy tudású s nagyműveltségű fejeinek nem volt idejük. Saját tapasztalatomból, valamint a megelőző s következő idők adatainak ismerete alapján azt merem mondani, hogy a Tisza-családban a tulajdonképpeni nevelő maga a geszti otthon volt, amely mellett nem voltak a szó köznapri értelmében nevezett „nevelők”, hanem csak házi tanítók, praeceptorok, gubernátorok, vagy mentorok. A Tisza-család maga nevelte gyermekeit. És egész életfelfogásuk kizárta azt, hogy a családnak akár egy sarját is valamely idegen nevelőintézetbe adjanak, idegen szem előtt, idegen befolyásnak

¹¹ KOZÁRI: Tisza Kálmán családjáról, 17.

kiszolgáltatta engedjenek felnőni. A nyilvános iskolákat is csak már a gyermek felserdült korában vették igénybe, amikor a biztos szellemi s erkölcsi alapok adva voltak, amikor az életbe kilépés előtt az önállóságra szoktatás s nevelés ideje elkövetkezett, amely munkát viszont már nem valamely nevelő, vagy házi tanító végezte, hanem a nyilvános iskolák tanuló ifjúságának emelkedettebb versenye és kétségtelenül nagy nevelői hatással bíró demokráciája. ... Azok az ebéd vagy vacsora utáni beszélgetések a pipázóban, vagy a „nagyapa terraszán” sokszor öltöttek olyan formát, mely nemcsak okulásul szolgált, hanem szinte tanításszámba ment az ifjúra nézve. Hol családi dolgokról, hol általános kérdésekről – lettek legyen ezek történeti, társadalmi, technikai, sőt általános politikai természetűek – folyván a diskurzus, a társalgásba bevont ifjú szellemi látóköre tágult, erkölcsi felfogása mélyült, egész lelkivilága gazdagodott. Hogy ezen beszélgetéseknek minő hatásuk lehetett a fogékony ifjú lélekre: azt világosan mutatják Tisza Istvánnak ifjúkori levelei, melyek bámulatos ismeretanyag bírásáról, kiváló ítélőképességről, nagy önállóságról tanúskodnak. De bármily lángelmének mutatkozik Tisza István már ifjú korában, bizonyára senki sem véli, hogy mindazok deus ex machina módjára ágyazódtak volna be lelkébe. A család nevelési rendszerébe beiktatott ezek a beszélgetések nemcsak a legidősebb fiúnál, hanem valamennyi gyermeknél megtermettek áldásos gyümölcsöket.¹²

A nevelők kiválasztása ennek megfelelően nagyon gondosan történt, akik a családi közösség megbecsült tagjai voltak. A Tisza kastélyban nevelőként megfordult házitanítók névsora igen rangos. Kimagasló tudású, a nemzet és a református szellemiség iránt elkötelezett személyek kerülhettek csak szóba. A választás alaposágát bizonyítja, hogy az ott szolgálatot vállalók nagy része a hazai egyházi és kulturális élet későbbi neves személyiségei lettek, akik kivívták az egész közösség elismerését.¹³ Mindez azért volt, hogy a lehető legjobb felkészülést tegyék lehetővé a gyermekek számára, akikre a nemzet és az egyház szolgálatát akarták bízni. De mindezek mellett a debreceni szellemiség megőrzése is fontos volt, mert olyan nevelőkre esett a választás, akik a református kollégium örökségét és lelkiségét képviselték. A kálvinista Rómához fűződő kötődés mindig erősen megnyilvánult a Tisza kastélyban. A nevelés, a képzés jelentőségének felismerését is ez a debreceni szellemiség hozta magával Gesztre, újabb szállal megerősítve ekképpen is a cívisváros és a család kapcsolatát.

Géresi Kálmán és tanítványa...

Tisza István magántanulóként végezte tanulmányait 12 éves koráig. Nevelője Géresi Kálmán volt¹⁴, aki 1869-től 1873-ig látta el ezt a feladatot Geszten. Az ő egyénisége

¹² POKOLY: A geszti otthon, 34–35.

¹³ Például Geszten volt nevelő Arany János költő, Géresi Kálmán irodalomtörténész, vele egy időben Csíky Lajos teológiai tanár, vagy Pokoly Béla egyháztörténész, teológiai tanár.

¹⁴ Géresi Kálmán (Visk, 1841. – Debrecen, 1921.) A debreceni kollégium diákja, majd tanára volt, magyar nyelvet és irodalmat tanított, egyúttal a Kollégium Nagykönyvtárát is évekig igazgatta. 1896-tól állami tankerületi főigazgató lett. Debrecen kulturális életének és a református egyház tanügyének elkötelezett híve volt, valamint a Csokonai Kör tagja.

nagy hatással volt a gyermekekre, akivel a 20 év korkülönbség ellenére mindvégig baráti viszonyt ápolt a kastély elhagyása után is, ezért őt különösen is ki kell emelnünk, mint Tisza István eszmeiségét formáló személyiségét. Géresi kiválasztása a legidősebb fiú tanítójaként valószínűleg a főgondnok nagypapa, Degenfeld Imre akaratából történt, aki nagy gondot fordított unokája nevelésére. „Politikai rokonszenvek a kérdésnél aligha jöhettek tekintetbe, mert Géresi Kálmán a kiegyezés híveihez tartozott és azt az irányzatot követte, mely a politikában Deák Ferencet, az irodalomban Kemény Zsigmondot, Salamon Ferencet vallotta vezérének. Géresi csak akkor lett híve az apának, midőn ez régi közjogi ellenállását feladta és a kiegyezés politikai hívévé szegődött.”¹⁵ Vagyis a személyiség felkészültsége a házi-tanítói szolgálat betöltésénél nagyobb hangsúlyt kapott, mint a Tisza családtól akkoriban eltérő politikai szemlélete. Azonban a debreceni szellemiség átadása nagyon fontos szempont volt, mert bár az ifjú tanító a Pesti Református Főgimnázium tanára volt ekkor, mégis a debreceni kollégium diákjaként végzett. Valószínűleg az országgyűlés miatt Pesten tartózkodva ismerkedett meg a család a fiatal tanítóval, aki elfogadta a felkérést a nevelői állásra.

Géresi nagy műveltségű tanár volt, akitől távol állt a kérkedés. Kerülte a népszerűséget. S feladatának maradéktalanul megfelelni igyekvő habitusa volt, „hamar felismerte Tisza átlagot messze meghaladó intelligenciáját, tehetségét, s egyéb olyan tulajdonságát, amelyek őt már ifjúkorban is jellemezték. Ezek közé tartozott a határozottság, következetesség, céltudatosság, kitartás, éles logikai készség, gyors felfogóképesség, igényesség.”¹⁶ Géresi ezt a lehető legjobban igyekezett kamatoztatni a gyermeknél. A nyelveken kívül mindent ő tanított a legidősebb fiúnak. Hogy ezt milyen jól végezte, azt a minden évben lezajlott záróvizsgák jeles eredményei bizonyították, melyeket Tisza István a debreceni kollégium tanárai és szülei, illetve nagyszülei előtt tett le. De az ismeretek átadásán kívül példaképpül szolgált az ifjú szellemi formálódásában is, hiszen „a kötelességek maradéktalan teljesítése, a népszerűség kerülése, a cirkalmaktól mentes szónoki képesség, a predestinációnak ... elfogadása olyan azonosnak tekinthető vonások”¹⁷, amelyek bizonyítékkal szolgálnak minderre. Géresi puritán életszemlélete, illetve elhivatottság tudata Tiszában is nyomott hagyott, pontosabban megerősítette benne azt a szellemiséget, amely a geszti kastélyt betöltötte. Mindezekben túl azt a hatást is fontos mindenképpen hangsúlyozni, mellyel a nevelő tanítványa művészi és politikai tájékozódásának irányát is meghatározta. Géresi a kiegyezés következetes híve volt, Deák és Széchenyi politikai nézeteit vallotta. Neveltjének a figyelmét ő hívta fel az említettek írásaira, amelyeket a fiatal diák nagy élvezettel tanulmányozott. Emellett az irodalom iránti érdeklődést is felkeltette benne, oly annyira, hogy Tisza rendszeresen olvasta a magyar irodalom remekait. Arany költészetét különösen is szerette, és debreceni gimnáziumi éveiben az irodalmi önképző kör munkájában is részt vállalt.

Géresi hatása tehát számottevő volt Tisza Istvánra, melyhez egyik későbbi tanáráé sem mérhető, így nem csoda, hogy haláláig tisztelettel és szeretettel gondolt

¹⁵ HORÁNSZKY: Tisza István és kora, 45.

¹⁶ HORÁNSZKY: Gróf Tisza István kapcsolata tanárával, Géresi Kálmánnal.

¹⁷ uo.

nevelőjére. Jellemét és eszmeiségét illetően egyaránt meghatározóak voltak azok az évek, melyeket eltölthetett házitanítójával. A Géresit felváltó Nagy Ferenc már nem volt jellemformáló hatással Tiszára, annak ellenére, hogy évtizedekig a család szolgálatában állt, nevelőként, majd uradalmi számadóként, és nagy tiszteletnek, megbecsülésnek örvendett.

A folyamatos tanulás...

A tanulás rendje a következőképpen zajlott Geszten: „Reggeli után jönnek a tanulás órái éspedig nemcsak a vizsgák előtt, hanem azok után is. Tisza Kálmán gyermekei nem ismerték a tanulástól mentes vakációt. Ha az iskolai tantárgyak óraszámja szűkebbre szorul is, annál inkább bővülnek a nyelvelcék, amelyeket német, francia, vagy angol nevelők adnak.”¹⁸ A nyelveket tehát általában idegen nyelvű nevelők oktatták, hogy minél tökéletesebben fejlődjenek nyelvismeretben a gyermekek. A tanult leckére gyakran a családi beszélgetés során kitértek, és így ellenőrizték annak elsajátítását. A fiatal Tisza egyik levelében a következőket írta: „A tanulást úgy rendeztem be, hogy naponta 3–4 órát dolgozva a feladatokat a héten elvégezem, a jövő héten csak át fogsz kelleni olvasni a már akkora ismételt kátét és verstant.”¹⁹ A Géresi Kálmánnak küldött levélben nagyon komolyan vett tanulásról tesz bizonyosságot, annak ellenére, hogy még csak 11 éves ekkor. A napi több óra készülés csak úgy valósulhatott meg, hogy Tisza István rendkívüli érdeklődése és tudásszomja nem mindennapi értelmi és megfigyelési képességgel társult. Mindezek eredményezték aztán azt a hatalmas ismeretanyagot és tapasztalatot, amely elismerést és tiszteletet váltott ki a későbbi államférfi iránt mindenkitől.

„Tisza István tanulmányainak szokatlan gyors fejlődését látjuk, első pillanatra szinte kíméletlennek tűnik föl, hogy a tanítási rendszer egy zsenge fejlődésben lévő gyermeket ily nehéz próbák elé állíthatott. E benyomással szemben csak akkor tudunk megbékülni, midőn a gyermekifjú szellemi fejlődésének erőlendületét oly csodálatos mértékben látjuk kialakulni. Nem képzelhető, hogy akár a szülők türelmetlensége, a nevelő belátás hiánya, vagy oktalan pedagógiai sikerhajhászás idézte volna elő azt a gyorsaságot, mely Tisza István tanulmányain végigvonul. Ily feltevésnek a szülői gondosság, a nevelő tanár okossága és belátása is ellentmond. A siker titka nem lehet más, mint egy élénk eszű ifjú felfogásbeli könnyűsége, mely az akadályok áthidalásában a legcsekélyebb zökkenőt sem mutatta.”²⁰

Tisza tehát nemcsak nagy akarattal és kötelességtudattal végezte feladatát, hanem szinte örömet lelte a tanulásban. Gyermekként arról is írt már fentebb említett levelében, hogy karácsonyi ajándékai közül a könyveknek tud leginkább örülni. Ez az érdeklődése, a tudományok felé mutatott nyitottsága élete végéig jellemző volt rá. Nemcsak gyermekként, hanem felnőttként is állandóan képezte önmagát, rengeteget olvasott, hogy a lehető legtájékozottabban tudjon döntést hozni nagy

18 POKOLY: A geszti otthon, 29.

19 Tisza István levele Géresi Kálmánhoz 1872. december 26. Pest. Lásd: Tisza-émlékkönyv, 48.

20 HORÁNSZKY: Tisza István és kora, 46.

horderejű kérdésekben is. A tudományos nyitottság elválaszthatatlanul hozzátartozott az ő személyiségéhez. A különböző tantárgyak között megemlíti a kátét, amely alatt talán a Heidelbergi Kátét lehet érteni, valamint a verstant. Az előbbi a református hitelvek elsajátítását jelenti, amellyel már gyermekfővel meg kellett ismerkednie, az utóbbi pedig azt igazolja, hogy Géresi hatásaként a tudományok mellett a művészetek iránti érdeklődés is jellemezte. Hit, tudomány, művészet hármassága egy időben formálta szellemiségét és vált egymást támogató és erősítő alappillérekké későbbi politikai és nemzeti eszmerendszerében. Így mondható el az, hogy „... nagy szerencse, ha a tehetség kiválasztottjai oly környezetben nőnek fel, ahol a lélek a szükséges forrásokat megtalálhatja, melyek az ítélkezésre és a jellemfejlődésére jótékonyan hatnak...tanulmányait a legjobb szakértők irányításával végezhetette. Ritka eset, hogy a lelki és szellemi mentorok megválasztása oly szerencsésen történt volna, mint Tisza Istvánnál, aki a kiképzésben tehetségéhez és egyéniségéhez mért legjobb befolyások alá került.”²¹

A kivételes tehetségű gyermek tehát nagyszerű körülmények között nőhetett fel, ahol adottságaihoz mérten szerezhette meg ismereteit, és fejlődhetett képességeinek és lehetőségeinek megfelelően. A családi környezet és légkör, melyben felnőhetett, életre szólóan meghatározta lelki és szellemi beállítottságát. Mindennek gyümölcse pedig látható, felismerhető volt a felnőtt Tisza István jellemében és eszmerendszerében. Későbbi közéleti pályájának megértésében nem szabad ezeket a gyökereket figyelmen kívül hagyni, mert félreértéshez vezethet. Amit már gyermekként magába szívott, ahhoz következetesen hű maradt mindvégig. Az alapokat már ekkor lerakták, későbbi tanulmányai során Tisza már csak ezeket tette még szilárdabbá, hogy felkészülten állhasson a politika színterére ezen eszmeiségek, értékek érdekében.

Felhasznált Irodalom

- BARABÁSI KUN, J.: Tisza István liberalizmusa és szociális érzése, in: *Tisza-émlékkönyv, Gróf Tisza István halálának tízedik évfordulójára*, Debrecen, Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalat, 1928.
- HORÁNSZKY, L.: *Tisza István és kora*, I. kötet, Budapest, Tellér Kiadó, 1994.
- HORÁNSZKY, N.: *Gróf Tisza István kapcsolata tanárával, Géresi Kálmánnal*, elérhető: http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?act=menu_tart&rovat_mod=archiv-&eid=37&rid=2&id=322 letöltés ideje: 2014. december 3.
- KOZÁRI, M.: Tisza Kálmán családjáról, in: Murazsa, Z.–Pallai, L. (szerk.): *Tisza István és emlékezete, Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára*, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2011.
- POKOLY, J.: A geszti otthon, in: *Tisza-émlékkönyv, Gróf Tisza István halálának tízedik évfordulójára*, Debrecen, Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalat, 1928.

²¹ i. m., 41–45.

- SCHMIDT, H.: *Tisza István boldog évei*, Budapest, Stúdium kiadó, 2011.
- SZENTPÉTERI KUN, B.: Tisza István ifjúkori levelei, in: *Tisza-emlékkönyv, Gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára*, Debrecen, Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalat, 1928.
- TISZA, I.: Tisza István levele Géresi Kálmánhoz, 1872. december 26. Pest, in: *Tisza-emlékkönyv, Gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára*, Debrecen, Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalat, 1928.
- VERZÁR, F.: Tisza és a Debreceni Egyetem, in: *Tisza-emlékkönyv, Gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára*, Debrecen, Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalat, 1928.